

РЕЦЕНЗИЯ

за

дисертацията на **Марианна Димитървна Георгиева**

„ШЕГАТА ЗА БАЩАТА В ГРОТЕСКНИЯ СВЯТ НА КОНСТАНТИН ПАВЛОВ”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

по професионално направление 2.1. Филология,

докторска програма „Българска литература” – Българска литература след 1989 г.

от

проф. дфн Пламен Антов

1. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ

1. **Формално погледнато**, дисертацията обема точно 200 стр. и се състои от Въведение, шест глави, Епилог-заключение, който е с особен статут, и същинско Заключение, плюс задължителната Библиография и кратко незадължително Приложение от две факсимилета. Между Въведението и Заключението, както се очаква, е налице частично огледално повторение на основните тези. (Още по-есенциално са изложени те в Автореферата.)

Що се отнася до същностната страна, дисертацията има по-скоро нелинейна, точково фокусирана композиция. Това не означава липса на кохерентност, но тази кохерентност не е външна, формална, а същностна, и в частност методологическа, обладаваща вътрешно съответствие с предмета си. Това съответствие е важна част от цялостната стратегия. Именно около него ще разгърна критиката си.

2. Очертавайки общите „външни” параметри на дисертацията, пропуснах **заглавието**. Пропуснах го, защото то не спада към тях, а ни запраща в самото сърце, *in medias res*, доколкото не е аналитично, а съдържа една метафора. (Такива метафори са и насловите на някои от главите.) Тази най-едра, заглавна метафора обединява двете дискурсивни сфери, съставляващи дисертационния разказ – първичната и вторичната, т. е. предметната и методологическата: поетическата и теоретично-критическата. Но по произхода си тази метафора е критическа. И още повече, както постепенно ще започнем да разбираме в процеса на четене – методологическа, доколкото иде от оперативния жаргон на един много специфичен дял в съвременната психоанализа – груповата психоанализа на Уилфред Бион.

Обикновено когато ми се налага да работя в този жанр на административната научна рецензия, игнорирам биографичните подробности за сметка на едно затворено

четене на самата дисертация. – Но в настоящия случай се налага отстъпване от този принцип, защото досегашният житейско-професионален опит на авторката има определящ отпечатък върху самата същност на дисертацията. Както узнаваме от приложеното CV, тя, наред с други неща, е практикуващ психотерапевт към Българското общество по психоанализа и групов анализ, разбира се – със съответната теоретична подготовка. Това обстоятелство изцяло е предопределило, поне в този случай, нейното отношение към литературата, към сферата на литературното изобщо и в частност към поезията на Константин Павлов.

3. И с това вече назовах първата главна особеност на дисертацията – нейния **двудискурсивизъм**, двойния предмет. Насочеността ѝ едновременно към творчеството на Константин Павлов, но и към методологическия подстъп към него като адекватния ключ за четеното му. Груповата психоанализа като теория и практика тук престава да е просто пасивен операционен инструментариум, а влиза в активен, равностоеен диалог с предмета си. Бих казал, че вниманието между тях, между обект и метод, е паритетно, а връзката между тях – комплементарна и откритията избухват при срещата им, по границата на двете полета.

Дори понякога да ни се струва, че в отделни моменти методът изнасилва предмета си, в своята цялост подходът доказва по несъмнен начин своята адекватност спрямо творчеството на Константин Павлов и със сигурност изтръгва нови значения от него. При това – нещо, което специално искам да отлича – значения от много голяма дълбочина. Тоест – които лежат дълбоко под лесното му четене през призмата на дисидентското съпротивление в епохата на българския тоталитаризъм, макар да представляват важна част от аргументацията на подобно четене.

Дисертацията се разгръща, като интерферира двата дискурса. Но го прави по много сложен начин, на различни равнища. – Какво имам предвид? Ще отбележа само две неща.

Едното е, че самият подход предполага такава интерференция и дори отъждествяване (по-скоро психическо, отколкото психологическо, а оттам и речево) между поетическия Аз и самия поет Константин Павлов, реалния, психо-социално (т. е. природно) и политически детерминиран автор. В тази обща сфера на интерференция действат сили-категории като Памет, Спомен, Желание, Еротизъм, Травма; като Катастрофа, Страх, Ужас; като сфера на рационалното/съзнавано и сфера на иррационалното/несъзнавано, на Смисъл и липса на Смисъл... **Авторската, психо-**

социално детерминирана фигура К. П. стои между „външната“ тоталитарна, т. е. потестарно детерминирана, репресивна по природата си реалност и „своето“ творчество. Неин двойник-посредник вътре в параметрите на това творчество се явява поетическият Аз (когато говоря за поезията на К. Павлов категорично отказвам да използвам общоприетото понятие „лирически Аз“). Така самата поезия като корпус от текстове, обект на изследване и анализ, се явява материално фиксиран „глас“ на една референциална първореалност, в която се наслагват – именно интерферират – „външен“, политически, и „вътрешен“, психически, пласт, като вторият същевременно се явява, от своя страна, активен прекодиращ фактор. (Така очертаният **трифазов механизъм** е част изобщо от психологията на литературното – и не само литературно – творчество. Но истината е, че точно в случая К. П., и още повече в изборния от авторката методологично-оперативен ключ той работи по абсолютен начин.)

От друга страна, вторичният метадискурс към така очертаната първична ситуация е вътре в себе си раздвоен. На първо място – методологично-оперативният инструментариум, номинално представен чрез дълъг списък имена на психоаналитичната теория и практика (в Приносите към Автореферата те са изброени в следния ред: Зигмунд Фройд, Мелани Клайн, Уилфред Бион, Доналд Мелцер; витаят също и други сенки тук, като Лакановата). Ключово е също така присъствието на други философски парадигми на ХХ век, насочени към осмисляне на късномодерния катастрофизъм и крах на хуманизма: франкфуртски неомарксисти като Бенямин и Адорно, Агамбен, шизо-теорията на Делюз/Гатари, теорията на М. Фуко за авторството. Но наред с този широкоспектърен и разнопластов инструментариум, в работата е въведен и един втори поддискурс, където творчеството на К. П. е типологично съположено с това на Бекет и Кафка, инцидентни отправки има и към имена като Франсис Бейкън, Уърхол, Тарковски...

4. Всичко това иде да ни каже, че дисертацията иска да включи творчеството на К. Павлов в широк контекст – в синхронния контекст на късната, кризисна модерност на ХХ век.

И тъкмо така, по този начин, дисертацията се явява продължение на една **централна линия в критическата рецепция** на това творчество след 1989 година, чрез която се осъществява споменатото по-горе изместване от тесните, собствено „български“, „дисидентски“ контексти и проектирането му в широкия мащаб на европейските интелектуални движения през втората половина на ХХ век. Доколкото

това е базисна, водеща, тенденциозно изтъквана кауза на собствените ми занимания с поезията и фигурата на Константин Павлов, разбираемо е, че тъкмо през този ключ ще чета настоящата дисертация, тук ще търся и откривам домогванията й.¹ (Казвам това със съзнание за опасността, която тази близост поражда – опасност от изкривяване на прочита, от „дописване” на дисертацията със собствените ми идеи и тези.)

2. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ: ВКЛЮЧВАНЕ В ЕДНА ЦЕНТРАЛНА ЛИНИЯ НА ЧЕТЕНЕ. – ЕЗИКЪТ

5. И така, в очертаната перспектива дисертацията на Марианна Д. Георгиева, освен че демонстрира възможностите на психоаналитичния подход към „частните” литературни факти, представлява следваща крачка в една линия на четене на Константин-Павловата поезия след 1989 г., която лично аз смятам за централна (включително и заради собствена си принадлежност към нея). А именно споменатото вече отдалечаване от чисто политическия, „дисидентски” (и собствено „български”) подход, обичаен около разделната 1989-та година (върхов текст тук са „фрагментите” на Ал. Късов, разглеждащи поезията на К. П. като алегория на дезинтеграцията на късносоциалистическото социално/политическо тяло), за сметка на вписването й в общоевропейския контекст на късната/кризисна Модерност и дебата за „обратните” контраенергии на Просвещението, за мрачните сенки в дълбокото „несъзнавано” на просвещенския Логос. За начало на тази втора линия смятам една неголяма, но концептуално важна „рецензия” на Светлозар Игов по повод закъснялото публикуване през 1998 г. на „изгубения” ръкопис „Спомен за страха” от 1957: поезията на К. П. като рухване на Езика в самия себе си във вид на мучене, на животински рев, вой, крясък, ръмжене; или „подивяване” на Езика, според силната критическа метафора на Игов.

В тази втора линия се полага и собственото ми четене на поезията на К. П., но проектирано в глобалния разказ на модерността, в общото споделяне на кризисния опит през втората половина на XX век – като модус на артикулирането му, който може да бъде само отрицателен, извън Логоса, блокиран, сведен до собственото си отрицателно, аглосията – колабиране в природната немота. Проектирана в този мащаб, поезията на К. П. (освен че стои редом със синхронни течения между 50-те и 80-те като екзистенциализма и постструктурализма) се явява и травматична, силно затормозена артикулация на катастрофиралия просвещенски Логос. И в частност – радикално

---

¹ Дисертацията се позовава на една от публикациите ми, но в библиографията тя е посочена погрешно; добре би било да се поправи.

отрицание на комуникативния разум, самоотвержено отстояван от Хабермас. (Тук резюмирам собствената си теза, разгърната in progress в поредица публикации².)

б. Споделяйки най-общо този подход, Марианна Д. Г. е намерила собствен път. Прави **собствен принос**, който е извънредно продуктивен. Тя е избрала да чете творчеството на К. П. в типологична близост с **Кафка** и **Бекет**, емблематични фигури на късномодерната криза (у втория стигаща до катастрофизъм). Решението е смело, но то има своето дълбоко оправдание в общата екзистенциална ситуация, в която „вътрешният Аз” на К. П. съществува, принудително и с омерзение.

И тук стигаме до второто, базисно основание за такова успоредяване – интерферирането на поезия и биография. Поезията, разбрана в широкия смисъл на творчеството като специфичен „език” – като самоартикулация на „вътрешния” Аз, като рефлексия на собствения екзистенциален опит. Това при К. П. е много характерно, но в един *отрицателен*, обрнат наопаки вид – във вид на сложна игра **вътре в модусите на Езика**. (Екзистенциална самота посред един разпаднал се социум, която дисертацията нарича „вторична”, като самота в езика, за разлика от първичната, която е преди езика – „външна”, принудена.) Но двата плана – принудителната „външна” социална самота и „вътрешната” доброволна самота в езика – не са откъснати. „Външното”, отвратителното, не просто се назовава; то се изобразява, репрезентира *перформативно* в самата структура на езика, който е изгубил двете си основни функции – изобразителната и комуникативната: да реферира някакъв „свят” и да свързва в социум. Или по-точно – осъществява ги *по отрицателен начин*.

Съполагането с фигурите на Кафка и Бекет съответства на тези две изгубени функции на Езика. То осъществява този преход отвън навътре – от „външната”

---

² Привеждам ги в пълния им вид за улеснение на авторката: „Между Езика и немотата: Константин Павлов в контекста на един политически дебат” – Статия първа: „Екзистенциалният избор” (Литературен вестник, бр. 24, 20–26.6.2007, с. 10–11), Статия втора: „Приключеният проект на Модерността” (Литературен вестник, бр. 25, 27.6.–3.7.2007, с. 10–11–12); „Medzi jazykom a nemotou: Konstantin Pavlov v kontexte politickej debaty” (в сб.: „Podoby hrdinu v literatúre a v kultúrnej pamäti”, Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV – Slovenskej akadémie vied, 2008, s. 81–89); „Гарванът, или как да се самоизключиш от системата. Константин Павлов в контекста на един политически дебат” (в сб. „Константин Павлов в българската литература и култура”, НБУ, София: „Кралица Маб”, 2009, с. 99–133); „Консенсус и nonsens. Поезията на Константин Павлов в контекста на един политически дебат” (в сб. „Модернизъм в българската и македонската литература. Сходства и различия”, София/Скопје: Век 21-прес, 2015, с. 299–313); „Consensus and Nonsense: Konstantin Pavlov’s Poetry in the Context of a Political Debate” (в сб. „Regional and Universal in European Modernity”, Institute for Literature – BAS, Research Center for the Humanities, Hungary, Sofia: ИЦ „Боян Пенев”, 2022, pp. 183–203), както и предстояща публикация в сборник с доклади от конференцията „Периферията: модуси на функциониране и начини на интерпретиране“ (СУ, 14–15.11.2023, под печат), а също и в статия от конференция в памет на проф. Св. Игов (ИЛ – БАН, 15.12.2023, под печат).

социална самота като регрес към животинското (Кафка) към „вътрешната” самота в един минимализиран Език (Бекет). Това означава потъване все по-надълбоко в Езика – достигане до неговото абсолютно състояние, което е *отрицателното* му състояние. Дисертацията нарича това изобретяване на нов, собствен език.

3. ТРИФАЗОВАТА СТРУКТУРА НА МОДЕЛА

Сега ще се върна към трифазовата структура на модела, която бегло очертах в началото, за да видим как тя демонстрира възможностите на психоаналитичния метод.

7. Целият този езиков сюжет е само есенциален израз, отражение на „външния” биографичен сюжет, който дисертацията – чрез дискурсивно сплитане – разказва, припомняйки перипетии около трудната, силно затормозена публичност на поета преди 1989 година. Свързването тече на дълбоко, *собствено екзистенциално* равнище, през едно основно понятие на Ясперс – „гранична ситуация” (Grenzsituation): късният, радикален екзистенциализъм на ХХ век, част от общата постмодерна светонагласа, който сближава К. П. с Бекет (през прочита на Адорно).

Но този персоналистичен, биографичен сюжет, снет в Езика, има, в противоположната посока, собствената си „външна” (още по-външна) проекция в една социополитическа реалност, явявайки се така своеобразен медиатор, преносител на значения. Този пренос на значения се осъществява на психическо равнище, в модуса на един „вътрешен” (психически) Аз, който е едновременно психо-биографичен и „лирически” (в конвенционалния смисъл на понятието), положен в общо, силно релативно поле с размита граница между „външната” психо-биографично детерминирана фигура на поета Константин Павлов, пребиваващ в определена социополитическа реалност, и „вътрешния” му, собствено поетически (езиково детерминиран) „Аз”, който в последна сметка, чрез поредица отмествания, произвежда *езиков образ* на тази най-външна реалност.

В дългата, сложно структурирана верига от отражения/отмествания този езиков образ ще се яви по обърнат наопаки, *отрицателен начин*.

8. Отбелязах вече нелинейния строеж на дисертацията; можем да го определим и като колажен под „шапката” на избрания, обединяващ подход.

Но тази колажност е подмолно телеологизирана именно в модуса на **Езика**, като **интерфериране на двете му функции**, респ. като свързване/интерфериране на двата

плана в изтъкнатия по-горе смисъл – „външния” (социален, собствено политически) и „вътрешния” (индивидуално-психически, преди да се превърне в артикулационен, собствено езиков). В композиционното си разгръщане дисертацията следва, по-точно конструира един теоретичен сюжет, който е собствено референциален: проследяват се етапите на едно назоваване, изследва се вътрешната (езикова, артикулационна) механика на това назоваване, което става не чрез прибавяне, а чрез *отнемане* на смисъл, по отрицателен начин. Именно в акта на това *отрицателно назоваване* „външният” свят, тоталитарната соц-реалност, се свързва/интерферира с „вътрешната”, индивидуално-психическата. Собственият, новосъздаден език-антиезик произлиза от „външната” реалност (или „ситуация”), за да се разграничи от нея.

Този акт в цялата си комплексност е разгледан като психически, през оптиката на психоаналитичния подход, и по-специално през груповата психоанализа на Бион (частично и М. Клайн). При което личният психо-биографичен код е приложен към поезията като форма на диалог с реалността, която е силно катастрофична.

В избрания психоаналитичен подход поезията е разчетена като трансгранична сфера; в конкретния случай – трансцендентализация на Ужаса от сферата на личния психически опит (където той е „попаднал” отвън, от една конкретна политическа реалност).

Чрез нея, в акта на реагирането, граничната ситуация (Grenzsituation) е станала иманентна у Константин Павлов (с. 47).

9. Избраният подход осигурява приоритет на „вътрешния” психически човек в поезията на Константин Павлов, който клони към сливане с реалния автор. Това отъждествяване се осъществява включително и посредством многобройни позовавания на лични свидетелства на поета (записки, интервюта, анкети), чрез които той, образно казано, ляга на психоаналитичната кушетка. Особено интензивно разкрит е този похват в двете върхови глави – четвърта и пета. В този психо-биографичен ключ поезията е видяна като стратегия за оцеляване в една неласкава, враждебна среда. Така се постига **двупосочна ко-релевантност между предмет и метод**, които взаимно се предполагат и обосновават своята уместност, без да можем да отличим с първенство който и да е от тях: психоаналитичният метод израства органично от поезията на Константин Павлов в цялата ѝ неотделимост от „външния” социополитически контекст, съдържа се по един скрит, имплицитен начин като *възможност* в нея, а самата тя, от своя страна, има адекватното си – или поне *възможното си* – „обяснение” посредством този метод.

Оттук и фундаменталното основание на психоаналитичния подход, например цитата от Бион за „дарвинисткия“ по същество принцип на „оцеляване“ на най-приспособимия в дадена група (с. 124). При което „групата“, ако правилно съм разбрал, се схваща като някаква умалена, „лабораторна“ редукция, литота на обществото, и по-точно на тоталитарното общество с неговата репресивност към индивида, в лицето на Властта.

10. Този сюжет/модел е **композиционно представен** по следния начин.

Основният теоретически наратив е прекъсван от периодични излази към конкретната политическа ситуация от епохата на зрелия социализъм в България между края на 50-те и края на 80-те години, уплътнена чрез документални свидетелства. (в това число и официални партийни документи). Тя контекстуализира един паралелен, биографично-поведенчески разказ, също основан на документални свидетелства: записки, интервюта, изказвания на поета, който поддържа и допълва основния, литературно-теоретическия. В още по-външните си периферии колажната тъкан интегрира паралелни и типологично сходни поведенчески стереотипи от културната история на XX век (особено в Епилога), като най-често спойката между тях е именно на колажен, фрагментарно-асоциативен принцип вместо линейно-каузален. Превключването на дискурсите е рязко, като се забелязва специфично пулсиране: след силно концентриран „теоретичен“ дял, отделен обикновено със звездички, следва неголям отрязък конкретно, емпирично-фактическо включване – подробност от биографията на поета и книгите/ръкописите му, а понякога и отваряне към паралелни, типологично сходни събития в европейската култура от творчески или психомедицински характер. (Освен всичко останало, този колажен способ на структуриране, вътрешната композиционно-структурна пулсация, има освежаващо въздействие върху читателя.)

4. МЕТОД И ПРЕДМЕТ: КРИТИКА

11. Това **функционално коопериране на метод и предмет** форматира едрите параметри на дисертацията, но също и структурата ѝ. Поезията на К. Павлов се успоредява с някои психоаналитични експерименти (напр. с. 50), за да се разкрият чрез аналогии скритите механизми на функционирането ѝ, също както психоаналитичната етиология проявява дълбинни структури и мотиви на поведение. Двете сфери съобразуват едно общо изследователско поле, наситено със смисъл. И дори понякога той

да ни изглежда обгърнат в небулоза, самата тя е част от дълбокото основание на смисъла в изтъкнатия *отрицателен* модус на логосна артикулация, присъщ на разисквания проблем (важен момент, който специално ще изтъкна).

Разбира се, „на дребно” можем да имаме своите претенции към едно или друго решение. Например към прекалено близкото, буквалистко понякога придържане към отделни постулати и понятия в теорията за груповата психоанализа на У. Бион. Дори отчитайки собствената си некомпетентност относно детайлите в теорията и практиката на груповата психоанализа, връзката понякога изглежда проблематична, спекулативна. Налице е автоматично налагане на теоретичната парадигма върху поезията на К. П. в търсене на съответствия, а отклоненията лесно се оправдават чрез диалектически хватки. Например изявления като това, във връзка с Ясперсовото понятие *Grenzsituation* – че К. Павлов преобръща понятието: по този начин (каквато е и Попъровата критика към диалектическия метод) практически всеки обект може да бъде прикачен към всяка теоретическа постановка.

Не съвсем убедителен ми се струва и целият проблем за вярата в лидерството, основен при Бион, но някак насила натрапен на Константин-Павловата поезия (гл. втора). Такъв донякъде е и въпросът за вината, въведен през Батай/Фадел (същата гл.).

Има и някои ненужни позовавания на психоаналитици, които само външно и случайно могат да бъдат отнесени към разглеждания предмет.

12. Но веднага искам да изтъкна, че това са отклонения, които не изкривяват общата перспектива. (Та кое ли изследване, погледнато отблизо, е лишено от своите дребни недостатъци, дори да игнорираме неизбежния субективизъм на всяка критика.)

Много повече са обратните случаи, когато такива успоредявания с психоаналитичата теория и практика действително спомагат да се доосветят базисно присъщи качества на Константин-Павловата поезия. Ще посоча пример за такова сработване в аспект, близък до собственото ми разбиране за нея. След като цитира важното наблюдение на Св. Игов за ръмженето, мученето, затормозената артикулация и в крайна сметка за мълчанието в поезията на К. П., авторката привежда цитат от „Случая Шербер” на Фройд, където става дума за същото явление като психо-медицински казус (с 121).

Също така вниманието, отделено на огледалото, важен символ-понятие у Фройд и основен атрибут в метода на психодрамата; погледната от такъв ъгъл, особената

фреквентност на този образ в творчеството на К. П. изведнъж се оказва неслучайна, заредена с възможни скрити значения.

Друг пример за продуктивна „употреба на метода”, с централна роля в концепцията на дисертацията, е явлението на мимикрията, като трите плана – строго биологическият (при насекомите), психическият и литературният – взаимно се поддържат.³ Така постъпенно се акумулира аргументация за разчитане поезията на К. Павлов в собствената ѝ „външна”, социално-политическа среда (независимо дали тя ще бъде наречена „група”, общество или другояче – „режим” например).

13. В тристепенната си структура (както се опитам да я очертая по-горе) психоаналитичният подход на авторката изглежда да е фокусиран върху четенето на поезията на К. П. като израз, свидетелство, „документ” за някакви индивидуални психологически или психопатични девиации (подобно на случая Арто, приведен чрез Бланшо). Но всъщност тя преди всичко е „документ” за историческото време, което е крайният обект на референция. Свидетелство за „епохата” в есенциалната преработка на личния психически и психо-биографичен опит на поета. – Именно това е големият залог на избрания подход, в този план аз чета дисертацията. В този по-широк, **политически хоризонт** проектирам усилията ѝ, макар през цялото време тя да остава дълбоко в сянката на вътрешен травматизъм и описващи го метаезици в широкия спектър от психо-биологичното и еротичното до митологичното. Свидетели сме на силно усложнено, полидискурсивно изплитане на сюжет, който в крайна сметка стои на сцената на историята. (Един типичен пример за тази усложнена, многоезиково сплетена артикулация: „Така, при Константин Павлов първичната криза е поставена на сцената на историята, но тя се сблъсква с едно биологично и сетивно същество – то е въведено чрез неговата липса, чрез маркирането на множеството пътища – всъщност всички пътища са възможни, само един е забранен и това е този на инцеста” – с. 138, с отправка под линия към „Еротизмът” на Батай.)

14. В този момент ще се върна към **композицията**, която определих като нелинейна. Би могло да се определи и като кръгово-концентрична. Кулминацията – или най-вътрешният кръг – е глава пета, гдето дисертацията се заема да обоснове

---

³ Отвъд продуктивната едра теза обаче аналогията е ненужно продължена на следващи равнища в търсене на детайлизирани буквализации на метода в предмета, които от един момент насетне започват да работят, струва ми се, контрапродуктивно – понятия като „социометрична група”, „групова реалност” или фигурата на поета-месия.

основната си идея. (Точно тук са включени и пиесите на К. Павлов. Но такова деление, още повече в избрания методологически ключ, е условно, доколкото техният образен „вътрешен свят” и език са идентични с тези на поезията.) – В последните абзаци на тази върхова глава се пристъпва към разшифроване на централната, номинална метафора за *шегата на Бащата*. Но това става на един силно омекотен език, който постоянно отлага последния смисъл, обвиняйки го в було от нови метафори.

Противно на някои лесни очаквания, Бащата тук не е потестарна фигура, а езикова („законът на езика, който се явява бащина метафора”, с. 130). Самата аргументация е свръхсгъстено представена във вид на главозамайващо верижно преминаване през поредица идеи (в този ред): Батай – Леви-Строс – Дариън Лийдър – Роже Кайоа – Лакан – Фуко, всички те побрани в един-единствен абзац на по-малко от страница (129–130). Този свръхконцентриран абзац е ключов за разбирането на централната теза на дисертацията. Но корените на това силно разклонено дърво все пак са в „семеината метафора” на Фройд (неявно, пред скоба, е и неговото присъствие в горния ред).

Разтъждествена с бащинската роля-функция в смисъла на „класическия” психоанализ от Фройд до Лакан, Властта е видяна „като месианско желание за вожд [Leader, П. А.], обслужващ психотичните нужди на групата” (с. 200) – изискване, чийто смисъл, признавам, си остана загадка за мен, въпреки че то очевидно е много важно за дисертацията, доколкото е изведено като смислова поанта, заявена и в заглавието. А самият стихотворен текст в тази ситуация се оказва сам създател, натоварен с функцията да отдели своя автор от групата – тълпа и „незаконен трибунал”... Но за да избегна рискованото затъване в детайлите на психоаналитичния метаезик, просто ще кажа, че сдвояването Баща–Власт е отменено с хватка от негативната диалектика.⁴

15. Същият метаезик продължава да работи и в следващата върхова глава шеста („Групова реалност vs. групова нереалност”), но по един олекотен начин – чрез разтваряне към реалния социополитически контекст на 1960-те, откогато датира фронталната конфронтация на Константин Павлов с Властта. Това разтваряне е осъществено включително и чрез пространни цитати от партийни документи (доклади на Н. Хрущов и Т. Живков), както и метакоментари (Б. Пенчев, Пл. Дойнов).

---

⁴ „Шегата [на поета К. П.] следва да се търси в нейното [на шегата] отсъствие – властта не може да бъде разбрана като бащина метафора, а като месианска перверзия на вожд, който ще удовлетвори психоичните нужди на своята група” (с. 163).

На това равнище е продължена дискусиата на тема „как се оцелява най-ефикасно в тоталитарни режими” (с. 175).

Именно в тази последна същинска глава, едновременно върхова и олекотена, разтоварена от свръхсгъстената психоаналитична дискурсивност на предходната, фрагментарният принцип на структуриране е най-преекспониран на микроравнище, във вид на колаж от външно несвързани отрязъци (понякога отделяни и със звездички). – Но смисловият фокус (*pinctum*) на тази последна глава е *празнотата, отсъствието* (на смисъл). Тук е отделено и място на важната поема „Петима старци”. Тъкмо в тази празнота потайно властва насилието в своята (езикова, дискурсивна) неизразимост (или отрицателна изразимост „чрез това, което не може да се изрази”, с. 183).

16. Защо изтъквам това? – За да обърна внимание на едно специфично **дискурсивно твърдение**, към което през цялото време вървах в критиката си Тази фигура на празнотата, бидейки „вътрешен” за дисертацията предмет, е интегрирана и на метаезиково равнище, като се постулира същностна неизразимост. В края си дисертацията извършва радикален нихилистичен акт, заявявайки отказ от претенция за (крайно, окончателно) разбиране на собствения предмет. – Обратното би означавало да „влезе” сама в разисквания сюжет, доколкото една *крайна* интерпретация може да е „огравваща” за творбата, подобно на цензурата, както се казва в Епилога (с. 196).

По-нататък, в последните абзаци на Заключението, дисертацията си оставя едно последно алиби, а именно *правото на Тайна на собствения си предмет*, на непознаваемост. – Или на тенденциозно осуетявана познаваемост, недостигане до „последен”, ясен Смисъл. Декларира се концептуално въздържане от инвестиция на смисъл в изследвания предмет. – Един апоретичен финал на херменевтичното усилие, който сякаш влиза в изначално противоречие, ако не израстваше от естеството на самия предмет, като негова отрицателно удвоена форма, огледален двойник. (Така огледалната метафора, централна в поезията на К. П., се оказва централна и за изследването – в операционния инструментариум на метода.)

Ако по-рано, в едноименната гл. трета, текстовете на К. П. са четени „*отвън*”, т. е. сюжетно, като неприложима, осуетена комуникация, доколкото те говорят на един антиезик, създаван от тях, то тук, в тези последни страници, в сферата на същата антиезиковост се озовава самата дисертация в усилието си да прочете/разчете текстовете на К. П.; озовава се там метасюжетно, „*отвътре*” на самата себе си.

Интерпретацията заглъхва в нещо като многоточие; отложена е в нещо като анфилада от критически метафори (Бенямин–Кафка). Загатването е предпочетено пред казването; то ни приближава повече към истината.

5. ОБОБЩЕНИЯ, ЗАКЛЮЧЕНИЕ

17. И така, конструирана е една глобална, сферична ситуация, в която едновременно работят равнища от различен ред, огледално-реципрочно свързващи се.

Това е направено през методологичната метафора за „групата”, взета от един частнонаучен жаргон. Нейната операционална приложимост се основава на стоемето ѝ в общата зона на колективно и индивидуално психическото, от една страна, и езиковото, от друга – там, където е и литературата, особено поезията като „глас”/самоартикулация на „дълбокия” (вътрешен) Аз, разположен по-скоро в тъмната зона на несъзнаваното, отколкото в тази на логоса.

Очертана по този начин, в целия си (сферичен, както го определих) обем, „ситуацията” е силно *катастрофична*. И ако на едно равнище – или в най-вътрешния си кръг – това е психическият опит на едно индивидуално съзнание, например това на Константин Павлов, чиято (затормозена) артикулация се явява неговата поезия, то на други равнища и в най-външните си кръгове това е „ситуацията” на глобалния ХХ век, така както е разказана тя от Кафка, Бекет и Константин Павлов.

18. И тук изтъквам **най-едрия принос на дисертацията, който е методологически**. Но към дълбоката уместност на метода ни води прекият, номинален предмет. И преди всичко това, че е продължена линията на вписване на творчеството на К. П. в най-широкия контекст на радикалната, колабираща Модерност на ХХ век, в един ред с автори като Кафка и Бекет. Не отвън, наративно, във вид на разказ (и още по-малко изобразително), а *отвътре*, в самия модус на Езика, във вид на блокирана артикулация, е *изразено* крушението на просвещенския Логос. Поезията на Павлов лежи във философската критика на Просвещението, разкривайки *по отрицателен начин* онова подмолно контра-течение, което Хоркхаймер и Адорно определят като скрита диалектика (1947). Мрачни енергии, дремещите в дълбините на Просвещението, които са брутално разкрити, превърнати в „жива” реалност от политическите практики на ХХ век. За една от тях свидетелства в първо лице поезията на К. Павлов.

Свидетелства не само от първо лице, но и от много голяма дълбочина – от мрачните дебри на природата, сливайки личното несъзнавано (Unbewusste) с това на

Хегеловия разум на Историята (Vernunft in der Geschichte): сънят на историческия разум, който ражда чудовища. Тъкмо тези чудовища обитават поезията на К. Павлов. А свързването с един от първите диагнозици на модерния ужас е пряко („Капричио за Гоя”, 1962; „Второ капричио за Гоя”, 1962).

Осъществена е пряка среща между психоаналитичния метод, отворил достъп до мрачното несъзнавано на модерния исторически разум, изпъзляло на воля през ХХ век, и поезията на К. Павлов, едно от най-силните свидетелства за това – свидетелство от първо лице, от дълбините. От утробата на кита.

19. Продължавайки с обобщенията, преди да мина към финалната формула, се изкушавам да си послужи с познатата фигура на чашата, за да изразя не друго, а принципния *релативизъм на всяка оценка*. – В случая лиминалната линия на колебание разделя-и-свързва двата компонента на дисертацията – предметът и методът.

В единия случай би могло да се каже, че на моменти методът доминира, т. е. поглъща, присвоява си предмета, комуто би трябвало да служи, и тогава чашата може да ни изглежда наполовина празна. Но тя е също толкова и пълна, доколкото методът – донякъде и *именно* със своята оспоримост (ако наистина съществува такава), *чрез* нея – разкрива по много силен начин нови, извънредно продуктивни перспективи пред интерпретацията на Константин-Павловата поезия. Възможности, които тази дисертация открива и оставя отворени за бъдещи изследвания. – И тъкмо това е собственият ѝ *отрицателен* принос – един от най-важните ѝ приноси: че работи, генерира потенциал дори отвъд самата себе си, т. е. освен всички онези *собствени, положителни* приноси, които реално е осъществила. А те, както се опитам да покажа, никак не са малко.

След всичко казано дотук остава само да официализирам позицията си, като заявя, че подкрепям присъждането на образователната и научна степен „доктор” на кандидатката Марианна Димитървна Георгиева по професионално направление 2.1. Филология и т. н.

Правя го с убедеността, че собствената ми убеденост в достойнствата на предложената дисертация е общосподелена в миниколегията на Научното жури.

15.04.2024

проф. **Пламен Анто**в, д. ф. н.